moteris

1972 Nr. 2 (86)

VELYKINIAI

MARGUČIAI

IR

VILNIETIŠKOS

VERBOS

SENIAUSIEJI LIETUVOS MOTERŲ ATVAIZDAI

V. DAUGIRDAITĖ - SRUOGIENĖ

Mūsų istorinė ikonografija yra labai neturtinga bendrai, o kas liečia moteris, ypatingai. Iki XVI amžiaus net tikrų Lietuvos valdovių atvaizdų neturime. Apie seniausią istoriškai žinomą moterį, prūsų Nomedą, kronikininkai paliko vos keletą eilučių; idealizuojamosios ir legendų apsuptos Birutės vardo net nemini amžininkai, jis teiškyla vėliau, žodinės tradicijos išlaikytas. Kaip atrodė tos XIII–XIV amžių moterys — neturime jokių žinių.

Gal pats pirmasis, ir kiek spėjamas, Lietuvos moters atvaizdas bus vien menkoje reprodukcijoje išlikusi Aldonos Gediminaitės skulptūra, seniau puošusi vienos salės lubas Krokuvos pilyje. Vos 15-os metų *Aldona* buvo 1325 m. išleista už Lenkijos karaliaus Kazimiero Didžiojo (tada ir jis tebuvo 15-os metų) politiniais sumetimais, kada lygiai Gediminui, kaip ir Lenkijos karaliui Vladislovui Lokietkui, buvo svarbu atlaikyti kryžiuočių veržimąsi į abiejų kraštus. Aldona per krikštą gavusi Onos vardą, Lenkijoje įsigijo pagarbos, nes globojo pavargėlius, grąžino lenkams lietuvių paimtus belaisvius ir buvusi labai pamaldi. Betgi su neištikimu jai vyru laimės nesulaukė ir mirė labai jauna. Jos dukters, Pamario kunigaikštienės Elzbietos duktė, irgi Elzbieta, buvo Vokietijos imperatoriaus Karolio IV žmona.

Matydami Jogailos pirmosios žmonos, Jadvygos, atvaizdą, išlikusį Habsburgų genealogijos medyje, galime spėlioti, kad panašiais gaubtuvais gal puošėsi ir jos amžininkės Ona Vytautienė, Aleksandra Algirdaitė ir kitos.

Apie tai, kokius drabužius dėvėjo *Ona Vytautienė*, turime Prancūzijos ir Anglijos karaliaus pasiuntinio Ghillebert de Lannoy, kuris lankėsi Lietuvoje 1414 ir 1421 metais, užuominą. Jis sako, kad Lietuvoje moterys apsirengusios panašiai, kaip Prancūzijoje, įsakmiai, Pikardijojos provincijoje. Čia ir duodame tų drabužių rekonstrukcijos bandymą, atliktą dail. R. Žukaitės. Kunigaikštienė Ona Vytautienė mirė 1418 m. ir palaidota Vilniaus katedroje prie šv. Mykolo altoriaus.

Tiesa, turime net du *Sofijos Vytautaitės* atvaizdus, bet jie, išsiūti vienos Maskvos cerkvės ritualiniuose rūbuose, vargu, ar išsaugojo Didžiosios kunigaikštienės bruožus. *Sofija Vytautaitė*, panašiai kaip ir Aldona, buvo išleista už vyro politiniais sumetimais. Vytautas tebetęsė Algirdo politinį siekimą, kad "Visa Rusija turi priklausyti Lietuvai". Ir kai Sofijos vyras, Maskvos kunigaikštis Vosylius, mirė, Maskvos bajorai buvo apšaukę Vytautą sosto įpėdinio globėju, o protinga, energinga kunigaikštienė savarankiškai tvarkėsi Kremliuje. Bet po Vytauto mirties viršų paėmė priešiška Lietuvai partija ir dalykai pakrypo kita kryptimi. Sofija senatvėje buvo įstojusi į vienuolyną ir priėmusi Eufrozinos vardą. Ji mirė 1453 metais, sulaukusi 82 metų amžiaus. Palaidota jos rūpesčiu pastatydintoje Voznesensko moterų vienuolyno bažnyčioje Maskvoje. Jos duktė, *Ona*, buvo Bizantijos imperatoriaus Jono Paleologo žmona.

Tikresnį supratimą apie XV amžiaus Lietuvos moters aprangą duoda mums Radvilų portretai. Jie mūsų platesnei visuomenei yra visai nežinomi, niekad nebuvo mūsų istorinėje spaudoje reprodukuoti. Tenka pastebėti, kad dauguma jų meniškumu nepasižymi. Gali būti todėl, kad prieš spausdinant XVIII amžiuje dar juos perfotografuoti nebuvo galima, reikėjo juos pergraviruoti į varį ir raižinio atspaudus spausdinti, ypatingai veidų bruožai nukentėjo. Bet iš esmės tie portretai yra beveik vienintelis šaltinis to laikotarpio mūsų krašto kostiumų istorijai. Todėl ir visa eilė jų čia yra skelbiama.

Vargu, ar portretai tų Radvilienių ar Radvilaičių, kurios gyveno XV amžiuje, buvo darytos iš originalų. Tuomet dar pas mus portretų menas nebuvo paplitęs net didikų tarpe. Tik jau XVI amžiuje, humanizmo ir renesanso žydėjimo metu, kai mūsų didikai dažnai lankėsi, studijavo Vakarų Europoje, jis pasidarė prieinamas. Greičiausiai tų senesnių asmenų paveikslai tapyti jau XVI-me amžiuje. 1514-15 metais Stanislovas Goštautas ir Mikalojus II Radvila, prievardžiu Amor, lankėsi Vienoje. Jie net nustebino vokiečius, atvežę į ten vykusį kongresą 100 asmenų orkestrą — iš Lietuvos! Mikalojus Radvila Juodasis (Radvilų Nesvyžiaus linijos pradininkas) 1547 m. išgavo iš Vokietijos imperatoriaus Karolio V-jo Habsburgo savo šeimai ir kitiems Radvilams kunigaikščio titulą, buvo savas, kaip giminė, Vienos valdovo rūmuose. Tuo laiku tad Radvilai galėjo pasisamdyti gerus meninin-

Karalienė Jadvyga iš Habsburgų genealoginio medžio;

Sofija, Maskvos kunigaikštienė — Vytauto Didžiojo duktė (dešinėje);

(viršuje) Aldona Gediminaitė — Krokuvos pilis;